

Смалиус Л. Н.

старший викладач кафедри психології

Черкаського національного університету

імені Богдана Хмельницького

ФОРМУВАННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ ЯК УМОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІЇ

Проблема формування у молоді мотивації до створення сім'ї є актуальною для вивчення у психолого-педагогічному аспекті. Засвоєння сімейних цінностей молодим поколінням має сприяти збереженню нації. У статті зазначено, що процес формування сімейних цінностей у сучасній молоді має супроводжуватися розв'язанням завдань статевих виховання; для збереження цілісності нації та формування сімейних цінностей у сучасній молоді необхідне активне залучення психолого-педагогічних заходів ВНЗ для корекції уявлень про сім'ю, підвищення культури стосунків, обговорення проблеми вибору партнера, усвідомлення молоддю сенсу створення сім'ї.

Ключові слова: сімейні цінності, ідентичність, статеве виховання, нація, формування у ВНЗ уявлень про сім'ю, культура сімейних стосунків.

Проблема формирования у молодежи мотивации к созданию семьи является актуальной в психолого-педагогическом аспекте. Усвоение семейных ценностей молодым поколением должно содействовать сохранению нации. В статье определено, что процесс формирования семейных ценностей в современной молодежи должен сопровождаться решением задач полового воспитания; для сохранения целостности нации и формирования семейных ценностей в современной молодежи необходимы активное проведение психолого-педагогических мероприятий в ВУЗе для коррекции представлений о семье, повышение культуры отношений, обсуждение проблем выбора партнера, осознание молодежью смысла создания семьи.

Ключевые слова: семейные ценности, идентичность, половое воспитание, нация, формирование в ВУЗ представлений о семье, культура семейных отношений.

The problem of the formation of young people motivation to create a family is relevant to the psycho-pedagogical aspect. Assimilation of the younger generation of the family values should contribute to saving the nature. It is mentioned that process of family values forming of young modern people should be followed by exercises answering of sex breeding; for saving integrity of nation and family values forming of modern young people there is a need of active psychological and pedagogical measures of university for corrections of images about family, arising of culture relations, discussing of partner's choice problem, awareness by the use of family forming sense.

Key words: *family values, identity, sexuality education.*

Сучасна сім'я виступає дзеркалом змін, які відбуваються у суспільстві. На сьогодні основною його ознакою є дестабілізація, саме тому розвиток суспільства не можливий без укріплення сім'ї. Серед проблем сьогодення, які порушуються у наукових колах – проблема демографічна: зменшення кількості українців неминуче приводить до виродження нації, зокрема її духовності. Можемо також спостерігати невпинну втрату національних традицій, що зумовлюється стрімким відходом від усталених поглядів, традицій, запозичення іноземних, формування нових. Все спричинює суттєві зміни у системі цінностей молодого покоління, яке уже по-новому описує свої життєві орієнтири, своє майбутнє, мало цікавиться майбутнім власних дітей. Тому актуальною для психології та педагогіки є проблема формування у молоді мотивації до створення сім'ї та народження дітей. Сприяти її розв'язанню може акцент на зазначених цінностях у процесі оволодіння професією (зокрема у роботі зі старшокласниками).

Як доводять сучасні дослідження із психології (Б. Грюнвальд Бернис, С. Ковальов, С. Кратохін, В. Сатир та ін.), старшокласники, студенти активно цікавляться питаннями статевих взаємин, зображують картинки майбутнього: дім, професія, сім'я, діти тощо. Проте науковці (Г. Ейдемільлер, С. Кратохвил, І. Малкіна-Пих, В. Юстицькис, Т. Яценко та ін.) також зазначають, що молодь досить мало обізнана у ключових моментах сімейного життя, неоднозначно орієнтується у визначення сімейних цінностей. Відтак, важливим завданням учасників психолого-педагогічного процесу є створення оптимальних умов для формування і засвоєння сімейних цінностей у молодого покоління.

Мета статті – охарактеризувати особливості формування сімейних цінностей молоді як умови збереження української нації.

Під розвитком сімейних цінностей ми розуміємо розширення суб'єктивного досвіду проживання молодшої людини в сім'ї. Сюди можемо зарахувати також процес свідомої перевірки, переоцінки, ієрархізації цінностей. Першочерговим питанням виступає визначення сенсу створення сім'ї, проблема вибору партнера. Що стосується українських традицій сімейного виховання, взаємин – вони, безумовно, потребують корекції, певної адаптації до сучасного стилю життя.

Важливою також є оцінка молодими поколінням досвіду батьків. У шлюбі реалізуються неусвідомлені тенденції до повторення моделі сім'ї своїх батьків. Індивід навчається подружній ролі на основі ідентифікації себе з батьком тієї самої статі. Модель батьківської сім'ї визначає в головних рисах модель сім'ї, яку створюють згодом їхні діти. Наприклад, у дитини з патріархальною сім'єю проявляється тенденція до встановлення в своїй сім'ї патріархальних стосунків. Таке прагнення до повторення моделі стосунків своїх батьків зберігається навіть тоді, коли надмірно виражені тенденції травмували його в дитинстві. Для стабільного шлюбу вирішальне значення має те, якою мірою в ньому повторюється положення, яке кожний з подружжя займав серед своїх братів і сестер. Значну роль у процесі формування сімейних цінностей відіграють дитячі переживання, пов'язані із сімейними стосунками. Усвідомлення дитячих переживань, їхня психологічна корекція має сприяти встановленню гармонійних стосунків між партнерами вже в дорослому віці.

Засвоєння сімейних цінностей, сімейних ролей у сучасній молоді проходить через призму сучасного сприйняття образів чоловіка та жінки. Тому актуальними стають питання: «Якими рисами наділялися чоловіки та жінки 50, 100 років тому? А якими зараз?».

Сучасні жінка та чоловік мають дещо інші риси і характеристики. Нині виникла проблема фемінізації чоловіків та маскулінізації жінок, що суттєво змінює образ шлюбного партнера та власної сімейної ролі юнака чи дівчини. Відомий психолог Е. Берн вважав, що сучасний чоловік – хоробрий, здатний працювати, володар, впевнений, привабливий, практичний; сучасна жінка – тепла, любляча, щедра, чарівна, дружня, поступлива, здатна співчувати [1].

Окремою стороною проблеми формування сімейних цінностей є поінформованість про стать та сексуальний розвиток. Виокремлюють кілька рівнів статевої вихованості:

– *Початковий.* Характеризується нервозністю, неповагою до представників протилежної статі, які часто перетворюються у конфліктність.

Спостерігається прагнення об'єднуватися в групи, наслідувати гірші приклади, неповага до батьків, заперечення будь-якого виду діяльності.

– *Середній*. Відмічений підвищеною збудливістю, окремими проявами неповаги до представників протилежної статі, формуванням прихильності до осіб своєї статі, епізодичним наданням допомоги батькам.

– *Високий*. Виражена незначна дратівливість. Рівне ставлення до ровесників протилежної статі без прихильності. Стійка прихильність до осіб своєї статі. Постійна допомога батькам, наявність певних обов'язків.

– *Найвищий*. Виражена повага до представників протилежної статі, дружба із ровесниками своєї статі, формування почуття любові; активна допомога батькам.

Для детального вивчення означеної проблеми доцільним було б проводити серед першокурсників ВНЗ анкетування, яке містило б такі запитання: «З ким ви обговорюєте проблеми любові, дружби? Чи може змістовна праця замінити сім'ю? Що людина шукає у шлюбі? Які основні умови щастя в сімейному житті?» тощо. Таке опитування матиме на меті виявити у молоді уявлення про сімейні стосунки, образи та окреслити перспективи подальшої просвітницької роботи. Особливо це стосується підготовки майбутніх психологів-практиків, оскільки вони за своїм професійним покликанням здійснюють вплив на установки та цінності інших.

Зараховуючи формування сімейних цінностей молоді до кола питань фахової підготовки, доречним буде запроваджувати проблемні навчання, диспути, дискусії: «Хто голова сім'ї? Скільки дітей повинно бути в сім'ї? Скільки разів на тиждень треба займатися сексом? Що буває, коли проходить любов?» тощо, сюжетно-рольові ігри, роздуми, топологічне моделювання, театралізація, соціально-психологічний тренінг, поведінковий тренінг. Форми організації навчання мають бути з урахуванням статі: погляд, разом, дотик, взаємодія.

Фізичний та статевий розвиток, інтелектуальне, емоційне та сексуальне дозрівання визначають особистісні риси та статеву поведінку людини. Найвідповідальнішим та важким періодом у житті індивіда в біологічному сенсі є статеве дозрівання. Жан-Жак Руссо образно зазначав, що людина народжується двічі: перший раз – фізично, другий – духовно (у період статевого дозрівання) [2].

Студентські роки – стадія прояву сексуального потягу, яка співпадає із фізіологічною статевою зрілістю; стадія соціальної і психологічної сексуальної зрілості (дітородний період). Дуже важливим у цей період є утримання від необдуманих учинків. Цьому періоду властиві потреба у статевій близькості, вираження любові, розрядка сексуальної напруги та релаксація, народження дітей, відпочинок, почуття задоволення, допитливість,

спілкування, самоствердження, емоційна компенсація невдачі, досягнення несексуальних цілей, звичка. Любов у студентському віці теж буває різних видів: симпатія; пристрасна любов; придумана любов; романтична любов; любов-товариство; «сліпа» любов; досконала любов. Важливо навчитись розпізнавати їх у власних почуттях.

Сімейні цінності значною мірою зумовлюються формуванням статевої ідентичності. Американський соціолог Ч. Гордон, у результаті проведених досліджень, виокремлює такі 5 видів ідентичності:

1. *Статева ідентичність*, в основі якої лежить гендерна ідентифікація людини як чоловіка або жінки, одна з найістотніших із усіх рольових ідентичностей. У житті людини також мають велике значення статево-рольові ідентичності, пов'язані з такими ролями, як наприклад, «незаймана», «нечепура», «скромниця», «брудний старий» і т.п.

2. *Етнічна ідентичність*, тобто ідентифікація людини як члена расової, релігійної, національної спільноти або мовної групи, субкультури чи іншої соціальної структури. Від наявності специфічної етнічної ідентифікації залежать цінності і стилі міжособистісної взаємодії людей.

3. *Ідентичності членства*, що базуються на зв'язку між людиною й організаційним життям суспільства завдяки всім формам групового членства. Вони спираються як на формальний зміст («студент», «член правління» і т. п.), так і на неофіційні форми асоціацій дозвілля (членство в специфічних гуртках, компаніях, групах).

4. *Політична ідентичність* базується на таких самохарактеристиках, як ліберал, консерватор або радикал, які впливають на пізнішу ідентифікацію себе як республіканця або соціаліста. Набагато раніше, ніж стають істотними дорослі політичні відносини, з Я-концепцій типу лідера, програного або миротворця розвиваються типові паттерни ставлення людини до конкуренції, влади і прийняття рішення.

5. *Професійна ідентичність*, тобто система рольових ідентичностей щодо роботи, як у домашньому господарстві (дружина, батько тощо) так і за його межами (адвокат, водопровідник тощо). Вони і пов'язані з ними Я-концепції (типу «чесна людина» або «працьовита людина») належать до найбільш важливіших у пантеоні ідеалізованих рольових ідентичностей індивідуума [3].

Статева ідентичність – це широка концепція, що містить усі якості індивідуальних поєднань чоловічих і жіночих рис, обумовлена великим масивом біологічних, психологічних, соціальних і культурних чинників. С. Столлер підкреслює, що в ході розвитку ефекти ідентифікацій з об'єктами як своєї, так і протилежної статі накладаються один на одного, тому остаточно статева ідентичність – тобто особистісна ідентичність у поєднанні з біологічною статтю – являє собою поєднання чоловічих і жіночих рис. Навіть саме визначення мужності або жіночності є особистісним: звичайно культурні

фактори можуть накласти на нього відбиток, однак кожна людина розвиває складну систему уявлень про саму себе, у тому числі сприйняття себе як чоловіка або жінки. Статева ідентичність будується на підставі того, що С. Столлер називає ядром статевої ідентичності. Це найпримітивніше, частково усвідомлене й частково неусвідомлене почуття приналежності одній біологічній статі, а не іншій. Дослідник визначає його як базове «почуття своєї статі – чоловічого у чоловіків і жіночого у жінок. Воно є частиною, але не еквівалентом ширшого почуття статевої ідентичності» [6]. Серед багатьох факторів, що беруть участь у формуванні ядра статевої ідентичності: фізіологічні й біологічні сили, психологічні фактори, об'єктні стосунки, функції «Его» й когнітивні здібності.

Реалізація сімейних цінностей сучасної молоді відбувається у молодого подружжя шляхом формування сумісності молодої сім'ї. Відбувається духовна адаптація подружжя, психологічна адаптація, культурна адаптація, інформаційна адаптація (екстра-, інтра-), побутова адаптація, родинна адаптація (родичі), сексуальна адаптація, необхідність боротьби з буденністю сімейного життя. Моделі сучасних сімейних стосунків дуже різні: громадянський, церковний, візитний, батьківський, юридичний шлюб. На реалізацію сімейних цінностей у молодій сім'ї впливають багато чинників: наслідки виховання дітей у неповних сім'ях, стилі стосунків у сім'ї, методи виховання дітей, ставлення до релігії в сімейних стосунках та ін.

Розвиток сімейних цінностей має базуватися на знаннях та усвідомленні функцій сім'ї:

- народження та виховання дітей (деякі автори розглядають це як різні функції);
- збереження, розвиток та передача наступним поколінням цінностей і традицій суспільства, акумулювання та реалізація соціально-виховного потенціалу;
- задоволення потреб людей у психологічному комфорті та емоційній підтримці, почутті безпеки, відчутті цінності та значущості власного «Я», емоційному теплі та любові;
- створення умов для розвитку особистості усіх членів родини;
- задоволення сексуально-еротичних потреб;
- задоволення потреб у спільному дозвіллі;
- організація спільного ведення домашнього господарства, розподілу праці в сім'ї, взаємодопомога;
- задоволення потреби людини у спілкуванні з близькими людьми, встановленні міцних комунікативних зв'язків з ними;
- задоволення індивідуальної потреби у батьківстві та материнстві, контактах з дітьми, їхньому вихованні, самореалізації в дітях;

- соціальний контроль за поведінкою окремих членів родини;
- організація діяльності щодо фінансового забезпечення сім'ї;
- рекреативна функція – охорона здоров'я членів родини, організація їхнього відпочинку, зняття стресових станів тощо.

Однією з основних проблем сім'ї можна вважати регуляцію протиріч, які виникають. Існує два шляхи їх вирішення:

- апеляція до соціальних норм, розуму, цінностей;
- апеляція до розуму подружжя, їхньої здатності зрозуміти необхідність досягнення згоди.

Сім'ю можна розглядати як соціальний інститут і малу соціальну групу. Для встановлення оптимальних стосунків між подружжям необхідно виробляти ряд умінь: слухати, не перебиваючи; здатність правильно і точно розуміти партнера; чітко, неагресивно виражати свої думки, почуття, побажання у вигляді схвалення, невдоволеності або вимог, які не принижують партнера; застосовувати Я-висловлювання, говорити про себе, не звинувачуючи іншого; уникати висловлювань критики, оцінки, звинувачень.

Процес формування сімейних цінностей у сучасної молоді має супроводжуватися розв'язанням завдань статевого виховання, які передбачають:

- статево-рольове виховання – формування мужності і жіночності, встановлення оптимальних комунікативних установок чоловіка і жінки;
- сексуальне виховання – формування сексуально-еротичних орієнтацій та сексуальної свідомості, враховуючи культуру та моральні вимоги;
- підготовка до подружнього життя – формування сімейних ролей, здатності до відповідального партнерства;
- підготовка до відповідального батьківства – формування рольової поведінки матері, батька;
- формування здорового способу життя, його дотримання – усвідомлення залежності сексуальності, наявності родини, батьківства від шкідливих звичок.

Таким чином, для збереження цілісності нації та формування сімейних цінностей у сучасної молоді необхідне активне залучення психолого-педагогічних заходів у ВНЗ для корекції уявлень про сім'ю, підвищення культури стосунків, обговорення проблеми вибору партнера, усвідомлення молоддю сенсу створення сім'ї.

Зокрема, подальшого дослідження потребує питання методики корекції уявлень у студентів про сім'ю з точки зору нинішніх молодіжних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грюнвальд Бернис Б. Консультирование семьи / Грюнвальд Бернис Б., Макаби Гарольд В. ; пер. с англ. – М. : Когнито-Центр, 2004. – 416 с.
2. Ковалёв С. В. Психология современной семьи / С. В. Ковалев. – М. : Просвещение, 1988. – 208 с.
3. Кратохвил С. Психотерапия семейно-сексуальных дисгармоний / С. Кратохвил. – М., 1991. – 315 с.
4. Малкина-Пых И. Г. Семейная терапия / И. Г. Малкина-Пых. – М. : Изд-во ЭКСМО, 2006. – 992 с.
5. Сатир В. Как строить себя и свою семью / В. Сатир.– М. : Педагогика-Пресс, 1992. – 192 с.
6. Эйдемиллер Г. Психология и психотерапия семьи / Г. Эйдемиллер, В. Юстицкис. – СПб. : Питер, 2001. – 656 с.
7. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції / Т. С. Яценко. – К. : Либідь, 1999. – 253 с.